

hangsúlyai vannak, mintha énekelne, s minden fontosabbnak tartott szóhoz nagy erőfeszítéssel külön-külön felkapaszkodik, sőt az is előfordul, hogy különös nyomatékkal hangsúlyozza az utolsó szótagot. Olyan benyomást kelt, mintha a „*mozdulatlan égő ketrecek*” valamilyékből beszélne, valahol a baromfiak és a kerubok között. Megoldásai váratlanok, meglepőek, kiszámíthatatlanok, ugyanakkor mégis természeti tényként hatnak. Ezáltal egy olyasféle mondat, mint az, hogy „*Nem értem én az emberi beszédet*” vagy hogy „*Hazátlanabb az én szavam a szónál*”, nem elzárkózó gesztus, nem is erkölcsi indítatású erőgyűjtés, hanem a meg- és kifosztottság kifejeződése, a Radnóti Sándor által leírt „elszenvedés” aktuusa és attitűdje.

Ezenkívül az is figyelemre méltó, hogy a szóhangsúlyok révén milyen erősen ellene dolgozik saját jambusainak. Ahogyan ő mesél és magyaráz, a dolgokat meséli, nem pedig az eseményeket; előadásának értelmi-érzelmi ritmusa fölébe kerekedik a metrikai sémának. Ehhez járulnak a szünetek is, amelyek nem a szavakat, hanem a tagmondatokat választják el egymástól. (Hosszú szünetek vannak: Pilinszky szavai csaknem másfélszer annyi ideig tart, mint Mensárosé.) Így mondva a verset, a költői személyiség nyitott tényékként tárul ki a virtuális (ám e minőségében mindig jelenvaló) hallgatóság felé, maga a szöveg pedig úgy hat, mint egy évszázadokkal később beteljesedő régi jóslat, vagy mint egy archaikus népi imádság, vagy mint egy középkori pokoljáró beszámolója, vagy mint egy középkori litánia, amelyből kitörölődtek az ismétlődések.

Befejezésül egy nem túl nagy jelentőségű prózai megjegyzés már megint a lemezborítóval kapcsolatban. A lemezborító egy kétrét hajtott papírlap, tizenkétszer huszonnégy centiméter. A címdalra a szükséges feliratokon kívül a három költő fényképe látható tojásdad keretben, kicsit egymásra csúsztatva: J. A. eltkarja I. Gy. jobb fülét, I. Gy. viszont P. J.-ből takar el egy darabot. Ez így rendben is van. Szétnyitva a papírt, a belső oldalon a tizenegy versmondó fényképét látjuk a megszólalások sorrendjében, kilenc színművészt és két költőt; és ez is jól van így; bár az, hogy a két költő fotója változatlan formában köszön vissza a címdalról (annyi különbséggel, hogy itt I. Gy.-nek is, P. J.-nek is hiánytalanul megvan a

jobb füle), nem valami falrengető lelemény. Végül az alsó oldalon ki vannak nyomtatva a tételek egytől tizenkettőig, hogy ki szavalja őket, és hány perc hány másodpercig tartanak. Ez teljesen fölösleges, mivel ugyanez ugyanígy a CD aljára is rá van nyomtatva. Ezzel szemben nem olvasható rajta sem a hangfelvételek időpontja, sem a színesek versmondói pályafutása. (És persze a két költő sem, pedig Pilinszkynek fontos szavai maradtak fenn más költőktől is.)

Amennyire dicséretes a Hungarotontól, hogy a régi lemezein hallható szavakat újra kiadja CD formában, s ezzel nemcsak megmenti őket az elkallódástól, hanem széles körben népszerűsíti is őket, majdnem annyira kár, hogy nem mellékelik hozzájuk a szükséges háttérinformációkat. Márpedig a versmondók arcvonásaihoz a pályakép is hozzátartozik.

Márton László

„...SÚGJÁK MALLARMÉK”?

Somlyó György válogatott versei
Unikornis, 2000. 260 oldal, 3000 Ft

I. A Szerkezet

Végül úgy dőlt el – hosszas kísérletezés után, hogyan is írjak e verses életműről, lévén, hogy kritikát soha –, külön létező élő lényserűségeknek tekintem a kötet elemeit: feltáró jegyű Szerkezetét, Befogadó-Kisugárzó körmozgását, harmadjára pedig Közlendőit. Kezdem itt: innen már kisbetűvel, a szerkezettel.

Haladhatott volna Somlyó a kötet valamennyi ciklusán végig úgy, ahogyan az első, az ARIÓN 1937–2000 datálású. Haladhatott volna kötetének, befogadási-kisugárzási szellemiségének nyomain, tematikáján (közlendőinek jelentős meghatározója a tematika: a csak részben formai „mese”, a macska, az inkább a bef.-kisug. kategóriába tartozó „kultúra”; bár itt látom Somlyó elhúzott száját: „ha te ezt kultúrának tekinted”, jó, persze, lényünk eredendően lelkedzett dolgáról van szó, amikor – bizonyos költői feldolgozásszint felett – kultúráról). Haladhatott volna.

Nem haladhatott. Somlyó körkörösén építkezik, már legalább az életműben, és ez a körkörök szóban is megtestesült nála: vízbe hajítódó kő... Spirál sincs, görög filozófusi csavar sem lenne igazán feltáró és plasztikus itt, mert világos: hogy oda jut, mást mondanak a világ igen nagy bonyolultságáról, „valóságáról” bizonyos *Mayernék*, s a „Mallarmé” azt súgják, könyv a világ. Somlyó lapozásában bizonyosan az. Háromkötetes regény lenne, sosem felejttem, ezt kérdezte tőlem Somlyó György, mikor életünkben először találkoztunk (magam már húszas éveimnek igencsak derekán jártam, Újhold- és Holdelőzmények megismerésén messze túl), s hogy akkor elmondja? Válaszoljon kérdéseimre, „hogyan van”... no, nem közhelyszerűen, egészségileg pl., hanem ezzel meg azzal meg amazzal. Könyv a világ, ennél okosabbat somlyói jegyben nem mondhatunk, s leszámítva, amit Orbán Ottó oly szellemesen írt Pilinszky-humoreszkjében, hogy na ja, botja van meg rabruhája csak, hát van azért egymása még, de az biztos, hogy Somlyónak könyv és macska és... nem ismerem őt annyira, mi neki még a világ; ahogy nekem a Nagy és Kis Koala Kártyabajnokság, a mindenkori egy verebem és – mégis, mégis – az angliai lófogadás. Természetesen a palánkon túl szárnyaló munka nem így „jelentkezik” e költészetben (Somlyóéban), hanem hogy, mint mondják, „rengeteget dolgozott” (esszé, műfordítás, próza – jó próza! –, irodalomszervezés/propagálás stb.), és teljesen nyilvánvaló, hogy miképpen én tizenhét évesen még szintén a presszóba timent volna be, ahogy Mészöly Miklóssal a szekszárdi buszcsatlakozást vártuk cimboraságunk idején, s ő fejet csóvált, „möszi, möszi”, és már vagy negyven éve jószerén *csak* kocsmába és vendéglőbe megyek be így, no, Somlyó nem natúr élmények költője, a macskánál sem, a szerelemben és a barátságban sem, és a költészet, művészet feldolgozójaként is érzi a relációteremtő inkább, mint adatbúvár, netán, hogy kültelki csatornák szennyében túrna kezével, mint azért verseikben igenis tették az ő kedves franciái, bármi „dekadensen”. Nem, Somlyó a könyv szerkezetét is mű-elemként alkotta meg; mivel hát könyv a világ, akkor abból, hogy ő költő volt, ebből a natúr élményből szintén kellett csinálni egy könyvet, és részben innen e kötet szerkezete; Somlyó mint abszolút költő még

valami továbbit is akart tenni, hozzáalkotni „egy legaktuálisabbat”, s így alakulhatott ez a roppant fontos, tanulságos, derekas és szép szerkezet. A könyvnek külön kis ajándéka.

Persze, ha már költészet, hol vannak „manapság” natúr élmények, kérdezheti valaki. Főleg, ha a macskáról, a szerelemről, a városokról, a városokról, a városokról, a városokról stb. is annyi natúrát írt meg Somlyó György. Mégis, talán érti, aki érti, hogy itt a könyvhöz felkínálkozott többletszerkezet azért nem lőn elengedve, szálljon ám Ariellel, mondjuk, legyen a világ természeti része, *mert* költőnknek könyv a világ. Ő ma a legelvontabb írónk. Miközben absztraktságnak még csak gyanúárnyéka sem tapadhat kifogástalan művészetéhez.

Bizonyosan nem azért nem haladt „kizárólag” természeti sorrendben (a versekben) Somlyó, mert akkor igazságtalanul szelektálnia kellett volna korai „haladás-humanista” líráját; nem, bátran vállalva van ez itt, édes istenem, nevetségesnek tartanék minden ilyen kifogást (békemozgalom etc.). Így gondolta, így gondolta; valami okból így esett, így esett. Nem, nem. Ez a szerkezet – ahol vadul csapongva szökkengetnek egymás szomszédságában a verskeletkezési évszámok – önálló, új alkotás és a – kifelejttem – *szerkesztő* Somlyó egyik kis ékszerdarabja. De hagyjuk a dicséretet.

II. A Befogadó-Kisugárzó

Butaság az „intellektuális költő” meghatározás, szükségtelen rossz. Nem hiszem, hogy a költőelődöket, a macskát, a szerelmet, a barátságot, az utazást stb. Somlyó intellektuálisabban fogta volna fel, mint bárki más. Nem. Neki ez a gondolatiságevidenciája (tehát hogy minden azonnal „végsőkéig eszmésítve” is együtt fogalmazódik az átéltekkel), ez, igen, a somlyógyörgysége. Befogadás – mely azonnal feldolgozás, kisugárzás. Szokatlan a gyorsasága, mint némely rövidtávutóé a rajtjel meghallásában.

Semmiképp sem gondolom, hogy a – bármely génusz ihlette – 2000-es évből való nagy poén, a *Mayerné*–Mallarmé párhuzam, tehát akármi „kontra” (az átlaglét meghaladása etc.) Somlyó irányának mérve lenne, mégis: ha valaki, hát e „mindenképp modernnek!” jelszavú költő a legtávolabb áll(t) bármiféle vulgárizmustól, jöllehet eszmék érintését nem ke-

rülte el. S a mindenképpeni modernség éppúgy nem meghatározója, mint a humanizmus földgolyóra rámért elve(iből bármi). Nem, ismétlem e szót (utoljára itt), poétánk az abszolút író gyakorlati változatainak egyike. Távol a miszticizmusoktól (de nem távol a létezés „macskai”, „mesés” titkaitól!), elsősorban az írás (maximalizált) rejtelmeinek letéteményese. Ő aztán (bár élt is ekképpen!) ráadta az életét. Erre. A maximalizmusra. Érdemes volt, mutatja az életmű versválogatása. (Érdemes volt néhány eszmei-elvi „lekövetés” útját, csalútját is végigjárni.) De, ismétlem, nem hinném, hogy Somlyó valaha is „szemben állt” volna bármivel. Isten is így jelölte ki az ő lehető útját (a poétait), prózájában meg végképp realistája az igazságnak. Költészetében: az igazságoknak. De egyik sem több, másik sem kevesebb.

Soha senki sem tudja meg a macska ikszedik nevét, írja Eliot, sosem fogjuk megismerni „Somlyó titkát” (úgy, ahogyan a legtöbb költőtét igenis!). Hihetetlen, hogy ilyen monolit lett volna. Annak tűnik fel. Lírája örökös érvrendszer a líra mellett („jegyében”, ismétlem ezt a szót is), olyasmi, hogy mintha állandóan és megalkuvás nélkül költőnek kellene lenni – mondja –, s ez inkább illik is rá, mint bármi harcias vagy szélsőségekig merészkedő („küldött”) modernség-hit, hitharcosság. A költészet mindenekfelett! Ezt mondja Somlyó (könyv a világ), ebben a modernség is ott lehet.

Nem érzem, hogy a nagy örökség – apja etc. –, a Nyugat ekképp stb. konfliktushelyzetet teremtett volna Somlyó írásművészetében, velük szemben sem akarhatott semmit bizonyítani. Még egyszer ezt a szót: amolyan istenáldotta tehetség volt ő, bár mindenféle küzdelme egészen nyilvánvaló; de sosem lehetett kétséges az eredmény. Természetesen nem volt oly hegyesszög-alkat, mint Pilinszky; oly önrontásig majdnem kemény szív, mint Nemes Nagy; s ami a végleteket illeti, sem a nála jóval korábbi évjáratú Weöres, sem a nála fiatalabb Juhász Ferenc tematikus jellegű (lelki kaland szélsőségű) abszolútjaként viszont döbbenetes. És hiába, hogy – elméletem túl – „elköteleződgetett” (emberiség, humanizmus, modernség, mese, állat), ugyanannak a Somlyónak maradt meg (ez egyik titka!), *akiként* magánemberként is megszólal. Ebben a jelben szigorúbb kritikust, élesebb szemű „égi ragadozót” keveset ismerek, magyar terepen

senkit. A mai napig nem enged át – szeretésből sem! – szűrőjén olyasmit, ami ne az ő evidenciális-egzisztenciális alaprétegére épülne, avagy onnét szállana fel. (Persze az evidencialista, főleg az egzisztencialista: a magam kulcsszava, s lehet, Somlyóra csak *ráfogom* ez egészét. De ő, ezt mondanám, esztétikailag éli meg az *Egész*et, s ebben páratlanunk.)

Nincs a természetben, ami emberi ne lenne; nincs az emberben, ami természeti ne lenne: ez a befogadás és a kisugárzás alapmotívuma... mit, alapmeghatározottsága Somlyóban, a költőben. S nem a világirodalom, a páratlan műveltség, a nagyon sokszor utolérhetetlen tökélyű esszéizmus. Filozofikusan érttem az ő költészeti befogadókészségét és sugárzását; a nagyobb áramok, mint Weöres írta, forró igéit „kapta el” ő, megéreztetve, amit fürdőző tud, ha lábát hal súrolja: a költészeti istent.

III. Közlendők

Iskolás dolog lett volna tehát a befogadás és a kisugárzás szűkítése irodalomra. Annyira abszolútan irodalmi a költészeti Somlyó-mű, hogy valóban ott érdemes fölfejte(get)ni, ahol az jön: mit is mond.

Elsősorban, s ez termékeny és vibráló paradoxon, a toleranciát. Sokak által centrálisnak gondolt terjedelmes (és nagy) költeménye, a PIERO DELLA FRANCESCA mintha ellentmondana ennek a kis tételünknek, mert szinte az égboltozatot (bár festett ég!) akarná emberlétünk fölé teríteni. És hiába, hogy a legjózanabb alkotóemberek egyike, efféle nagy eszmékkal a költészete „telítve van”. Nyilvánvaló, hogy afféle bájos trükköket, mint a „*Herceg igazad van (ha nincs is)...*” – és ennek egész jellegkörét – kötelező gyakorlatokként vesszük egy ilyen formátumú lírikustól. Sokkal fontosabb a Chagall-téma: „*Lent léckerítés / Mögötte faasztal / Azon petróleumlámpa / Mellette kismalac / A piszkosbarna valóság...*” És mit tesz hozzá? „*S fölötté ti az álmok két lován repülve // Csak ennyi volna az egész?*” Majdnem azt a címet adtam e dolgozatnak, ami ennek a Chagall-verstételnek (részletnek) e végződése. Somlyó egész lírájának alapkérdését érzem itt. Elismétlem: „*Csak ennyi volna...*” –? Ezért a lélek sok fényűzése, öneltpése, ezért a gondolatok a könyvtárban és (Somlyó) a könyvtáron kívül? Ezért a végtelesen önellentmondók (megtartom a félreütést), a macska-ráeszmélések, a hallgatag, megfélejthetetlen (megtartom), megfélejthet-

len léptek figyelésének „egésze”? Ennyi volna? Hogy a Mesterek lábnyomában bár por-szemek lehetnének? Ki lesz a miénkben? Vagy annyi volna az egész, hogy ez is elenyész? (A kis nefelejcs kéksége... ha már.)

A Somlyó-rejtelmesség (e költészeti talány) alapkérdése az, hogy poétánk mennyiben teszi fel ezt a kérdést, téteti fel velünk? Természetes, nem átfogó megállapítás, ha azt mondjuk (mondtuk), távol tőle bármi miszticizmus. Csak efféléknek a ködösebb fajtái lengenek jóval arrébb tőle. Most érkezünk meg talán a „végszavazó Somlyó” közelebbi megsejtéséhez. (Megismerést nem merek mondani; Pilinszkyt, Nemes Nagyot, végképp aztán Jékelyt sokkal jobban vélem ismerni.) Ám hadd mondjam azt: a másik nagy „macskás”, Weöres Sándor efféle talány a számomra, mint Somlyó György a költészetében. Bár egészen más volumenű tartományt jártak be, fedtek át.

Ha úgy akarom, ebből a szempontból, nem abszolút modernizmusigényével, ennek hirdetésével, ellenben (félre modernség!) költői abszolútizmusával Somlyó: minimalista. Rettenetes műveltsége, ismétlem, esszéizmus mindent átvilágít, amit csak akar. De nem akar mindent. Nem képes mindent akarni. Szálkásnak, tökéletlennek, hibásnak lenni: nem képes. A kisebb csoda az, hogy így is emberátlagú. Nagy formátumú csillagátavolaival.

A nagyobbik csoda: hogy így is milyen érdekes.

IV. Toldalékok (1)

Mert érdemi mondandóm itt ért volna véget (korábbi fogalmazásaimban), valami tovább nyugtalanított. Igen, a – mániám? – minimalizmus. Hogyan lehet minimalista a „teljes” világkultúra benső életű átfogója? Persze ma már teljes világkultúra, átfogva, nincs. Euripidész és a tényleges képzőművészeti minimalisták egybelátása... még csak meg, elmegy, de valamely ponton mindannyian leállunk; épp a roppant európai – benne az amerikai – kultúra jogosít fel minket erre. Elmosódnak az „abszolút nyílt és modern”-ben a kötelességek és a preferenciák határai. Folytatója-e Somlyó a magyar költészet hagyományainak? Feltétlenül, józansággal mást mondani nem is lehet. De itt a kérdés: folytatója-e... merthogy merre? Vagy változat ezekre a hagyományokra? Csúf szóval: sarkításai – mint a „Mesék”-ben, sokféle, szinte tudósian át- és felmért változa-

taikban – a szabad vers lehetőségeinek kimerítései? A líra logika, de... lásd József Attila... igazolásai? (...nem tudomány.) Elemien élt életének (a magáénak) hol naplója ez az életmű? Rejtélyek sora.

V. Toldalékok (2)

Mit jelent Somlyó lírájának (tökéletességében is ott leledző, ebben gyökerező) esendősége, szeretnivalósága?

Hogyan folytatja ezt, ha van mégis vallo-másjellege? (Van.)

Mi az összevethetetlen somlyói hang lényege? (Mert nem Weöres, nem Babits, nem Újhold stb.)

Valóban mi az a – kötet szerkesztési elvnel több – befogadói és kügárzó közlendő, amit nevével kapcsolatosan megjegyzünk? Semmiképp sem a relativizálás. Semmiképp sem a (na, múlja felül valaki őt) mesterekkel egyenrangú (*Nyugat*) tökéletesség. Akkor mi? *Erre föl* olvasható vége-hossza e könyv. Kötetei egyszerű lélegzetvételek voltak (ha triptichonná stb. bővültek is). Most a lüktető poézisegész miről lüktet? Csak úgy például kérdezem.

Válaszom Kosztolányival van: mit akart tőle ez a titkos élet? Erről lüktet leplezetlen nyíltsággal, és annak tudatában, hogy erre neki még más sem adhat választ, nemhogy elfogulatlan tisztelői közül, kezét a szívre, bárki. Somlyó György, fogadjuk el, rejtelmeként vonul át „líránk egén”.

És amit ír, ma is, igen, máig többnyire legjobbjai közé írja!

Tandori Dezső

KORTÁRSUNK, MARTIALIS

Válogatott epigrammáinak új kiadására

Martialis: Válogatott epigrammák – Electa epigrammata
Magyar Könyvklub, 2001. 248 oldal, á. n.

„Az ellentétek költője” – kezdi bevezetőjét a könyv szerkesztője, kiadója és kísérőtanulmányának írója, Adamik Tamás –, és a költő lényegét alkotó alapellentétet meg is fogalmazza: a legurbánusabb költő, aki az *Urbs*-ből, Rómából